

К.І.н., Лазуренко В.М., Фрей Л.В.

Черкаський державний технологічний університет

ЗАМОЖНІ ВЕРСТВИ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В ПЕРІОД КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

Перехід наприкінці 20-х рр. ХХ ст. до державно-адміністративного управління сільським господарством в УСРР – «колективізації» – став одним із найжорстокіших кроків радянського уряду щодо індивідуального селянського господарства. Це призвело до нищення виразного носія вражаючого економічного прогресу в сільському господарстві – заможного селянства. Саме заможне працююче самодостатнє селянство об'єктивно відстоювало демократичні засади функціонування економічного і політичного ладу в країні. Саме тому воно було серйозною загрозою міцніючій тоталітарно-більшовицькій системі.

Основним методом «соціалістичного будівництва» в часи колективізації стала ідеологія класової боротьби. В рік «великого перелому» генеральний секретар ЦК РКП(б) Сталін розпочав нову відчайдушну спробу насадження комунізму, сподіваючись реалізувати те, що його попередник В.І. Ленін вважав економічно неспроможним і політично небезпечним.

Щоб усунути від ринку мільйони дрібних селянських господарств, об'єднати їх у підвладні державі колгоспи, організувати виробничу змичку міста і села на позаринковій основі і створити цілісну командну економіку, треба було протипоставити заможних селян бідноті.

Для соціального розколу українського села було використано механізм хлібозаготівель. Ізольована за допомогою хлібозаготівель верхівка села підлягала економічному винищенню і депортації, щоб створити атмосферу залякування, в якій тільки й міг відбутися процес суцільної колективізації. Якщо так званого «куркуля» визначити було неможливо, адже критерії для визначення були навмисно розпливчастими, то ним визнавався середняк, то бідняк і навіть наймит або робітник, а також червоні партизани і сім'ї червоноармійців – вони штучно підлягали під категорію розкуркулованих і депортованих. Тобто на селі відроджувалося властиве громадянській війні протистояння соціально-політичних сил.

Соціальне напруження на селі несло в собі небезпеку нового підриву відновлених під час запровадження непу продуктивних сил сільського господарства. Більшовицька влада розуміла, що заможний селянин ніколи добровільно не згодиться на колективізацію, тому йшла свідомо на те, щоб знищити чисельний прошарок ефективних господарів-власників. Адже метою було масове насадження колгоспів як необхідного елемента командної економіки, а зовсім не турбота про рівень матеріального добробуту трудящих. Селянин міг змиритися з колективізацією, тобто з відчуженням своєї власності, тільки під реальною загрозою втратити її взагалі. Тому потрібно було розкуркулити селянина, щоб

інший пішов добровільно в колгосп. Так званий «куркуль» був приречений на знищення.

30 січня 1930 р., народилася постанова політбюро ЦК ВКП(б) «Про заходи по ліквідації куркульських господарств в районах суцільної колективізації» [5, арк. 16]. Вона жакливим способом вирішила долю великої кількості українських селян. Цією постановою в районах суцільної колективізації відмінялась дія законів про оренду землі і найму робочої сили в сільському господарстві. У можних селян цих районів конфіскувались засоби виробництва, робоча худоба, господарські і житлові забудови, підприємства по переробці сільськогосподарської продукції, кормові і посівні запаси.

Згідно пунктів постанови так звані «куркулі» поділялися на три категорії. Представники першої категорії – контрреволюційний актив – підлягали ізоляції в концтабори. «Куркульські заможні місцеві авторитети – лідери антирадянського активу, які склали другу категорію, виселялися в малонаселені райони СРСР» [5, арк. 16-17]. До третьої, найбільш чисельної, категорії входили всі інші «куркулі», які переселялися на землі за межами колгоспів.

Аналіз радянської історіографії показує, що до першої категорії репресованих постанова від 30 січня 1930 р. відносила не тільки тих, хто підлягав ізоляції в концтаборах, але й тих, хто мав бути розстріляний. Кількість ув'язнених визначалась в 60 тис. осіб, а кількість розстріляних відповідно не вказувалась [2, 132]. Кількість тих, хто мав бути депортований у віддалені райони СРСР, дорівнювала 150 тис. чоловік [5, арк. 17]. Відповідно до вищезазваної постанови виконати завдання потрібно було не менше ніж наполовину до 15 квітня 1930 р.

По Українській РСР концтабір чекав 15 тис. чоловік, а висилці підлягали від 30 до 35 тис. селянських господарств. Депортованих треба було розселити у невеликих виселках, якими мали керувати призначувані коменданти. Все майно депортованих конфісковувалось, їм залишались лише найбільш необхідні предмети домашнього вжитку. Так званим «куркулям», які залишались на місцях проживання, надавались засоби виробництва в розмірах, мінімально необхідних для ведення господарства, їмню працю планувалось використовувати як робочу силу в особливих колоніях лісорозробних, дорожніх і інших роботах. Списки господарств, що підлягали другій категорії репресування, встановлювались райвиконкомами на основі рішень зборів колгоспників або наймитсько-бідняцьких зібрань. Порядок розселення інших селянських господарств з числа розкуркулених (третья категорія) встановлювався окрвиконкомами. Конфіскація майна так званих «куркулів» здійснювалась уповноваженими органами з обов'язковою участю сільської ради, представників колгоспів, середняків і бідняків. Проводився точний опис і оцінка конфіскованого майна, яке йшло в неподільний фонд колгоспів. Конфіскації підлягали заощаджувальні книги та облигації, паї і вклади.

Постанова політбюро ЦК ВКП(б) від 30.01.1930 р. мала і певні особливі вказівки, щодо проведення розкуркулення. Так для проведення даних міроприємств в села направлялись 2.500 партійців із промислових областей СРСР. Ор-

ганам ОДПУ країв та областей надавалось право без судових органів вирішувати долю «куркулів». В містах очищались промислові підприємства від «куркульських» елементів. Було переглянуто законодавство щодо релігійних об'єднань, відповідно закривались церкви з метою ліквідації перешкод колективізації та розкуркуленню. Окремий пункт постанови передбачав заборону вільного пересування куркулів із місць свого проживання без дозволу під загрозою ліквідації всього майна, заборону розпродажі куркулями свого майна і реманенту і інші репресії з боку влади.

ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У прагнули представити справу таким чином, що розкуркулення є процесом, який нав'язується владі всім ходом масового колгоспного руху. Заможний селянин був зайвим у районах суцільної колективізації і нібито тільки тому підлягав розкуркуленню. Насправді ж розкуркулення було важелем колективізації, і якраз з нього треба було починати «соціалістичні перетворення» в сільському господарстві. Адже саме на основі господарств, які належали заможним верствам українського села і можна було побудувати колгоспи. Розгортаючи цю терористичну операцію, місцева влада повинна була зробити все можливе, аби скористатися її наслідками і загнати селян в колгоспи.

В період повальної колективізації з одночасним розкуркуленням, розпочато у 1929 р., було репресовано і знищено понад три мільйони селянських господарств, понад десять мільйонів селян, було знищено майже дванадцять відсотків умілих, найпрацьовитіших та старанних хліборобів [2, 136]. Такі невтіпні показники мали наслідки розкуркулення та насильницької колективізації за часів Радянської влади.

Багато років поспіль заможний селянин своєю тяжкою працею годував свою сім'ю і державу. Протягом майже семи десятиліть слово «куркуль» звучало як зневага і ніхто не мав права без дозволу вищого керівництва радянської держави трактувати по-іншому значення цього слова, тому що боялись невіглахів, які знищили справжнього господаря, знехтували його працею і зруйнували долю цих справжніх селян-трудолюбів. Ці люди тягли на собі ярмо повсякденної сільської праці, де не було вихідних і свят, вони працювали на землі, любили її і не давали іншим зневажати її. Сьогодні перед істориками стоїть завдання величезної історичної ваги, на основі ґрунтовного наукового аналізу архівних джерел, спогадів очевидців відтворити образ справжнього господаря – селянина-власника, який допоможе відродити сільське господарство.

Література:

1. Гришко В. Москва сльозам не вірить / Василь Гришко. – К. : ЮНІВЕРС, 2003. – 246 с.
2. Історія українського селянства : наукове видання / [Андрощук Олександр Володимирович, Баран Володимир Кіндратович, Веселова Олександра Михайлівна, Ганжа Оксана Іванівна, Герасимова Галина Петрівна та ін.]. – К. : Видавництво «Наукова думка», 2006. – 656 с. – (у 2 томах, т. 2).

3. Лазуренко В.М. Куркуль чи господар? Селянська економіка як соціальна категорія / Валентин Миколайович Лазуренко. – Черкаси : «Ваш Дім», 2005. – 220 с.
4. Рибалка І.К. Сталінщина й розселянювання країни / І.К. Рибалка // Український історичний журнал. – 1989. – № 5. – С. 3 – 12.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.1, оп. 20, спр. 3142. Центральний комітет Комуністичної партії України. Загальний відділ (31. 01. – 30. 12. 1930). – 225 арк.